

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

РАДЧЕНКО АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА

УДК 349.42

СОРТИ РОСЛИН ЯК ОБ'ЄКТИ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

12.00.06 «Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Єрмоленко Володимир Михайлович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Статівка Анатолій Миколайович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри земельного та аграрного права

кандидат юридичних наук, доцент
Марченко Світлана Іванівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри земельного та аграрного права

Захист відбудеться «03» квітня 2018 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.004.16 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «02» березня 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Гафурова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Використання сортових рослинних ресурсів є однією з найважливіших ланок сільського господарства – основою економічного і соціального розвитку держави та головним засобом забезпечення продовольчої безпеки. Найефективнішим та економічно вигідним є широке впровадження нових сортів рослин з підвищеною зимо- та холодостійкістю, посухо- та жаростійкістю, стійкістю проти вилягання, випрівання, видування тощо в сільськогосподарське виробництво, оскільки, вважається, що сорт рослин є найдешевшим засобом підвищення врожайності, поліпшення якості продукції, зниження її собівартості. Значущість сортових рослин підкреслює схвалення Кабінетом Міністрів України «Концепції формування національних сортових рослинних ресурсів на 2006–2011 роки» від 2 серпня 2005 р. № 302-р, яка визначила, що сортовим рослинним ресурсам належить особлива роль в економічному і соціальному розвитку України, насамперед, у стабілізації та збільшенні обсягів виробництва продукції рослинництва як основи продовольчої безпеки держави. За висновками фахівців до 2020 року питома вага приросту врожаю, одержаного за рахунок нового покоління сортів, становитиме від 70 до 80 % або в 2–3 рази вище досягнутого рівня на теперішній час.

Слід вказати, що правова категорія «сорт рослин» неодноразово виступала об'єктом наукового дослідження, проте, переважно в цивілістичній науці з точки зору визначення права інтелектуальної власності на нього. У межах науки аграрного права «сорт рослин» розглядається лише в початкових посібниках та підручниках, однак спеціального комплексного наукового дослідження з цього питання в незалежній Україні ще не проводилося. Зазначене в сукупності визначило актуальність теми і своєчасність проведення дисертаційного дослідження.

Теоретичним підґрунтям для вирішення поставлених завдань і формування висновків дисертації стали праці представників вітчизняної і зарубіжної науки різних історичних періодів у галузі теорії держави і права, аграрного, земельного, екологічного, цивільного, господарського та адміністративного права. Зокрема, йдеться про праці С. С. Алексєєва, З. П. Білошкурської, С. О. Боголюбова, О. В. Гафурової, О. В. Дзери, О. Ю. Дубинського, В. М. Єрмоленка, О. С. Йоффе, В. М. Корнієнко, Н. Г. Кузьміної, В. І. Курила, В. Ю. Лебедєва, В. І. Левченка, В. В. Луця, О. Л. Мініної, О. Ю. Піддубного, О. А. Підпригори, В. В. Петрова, О. О. Погрібного, М. В. Пушкар, В. В. Савіцької, В. М. Синельникової, О. Ф. Скакун, В. П. Станіславського, А. М. Статівки, В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги, Н. А. Шингель та ін.

Специфіка об'єкта дослідження зумовила потребу використання у дисертаційному дослідженні досягнень фахівців у галузі селекції та насінництва: С. П. Васильківського, В. А. Власенко, Н. Х. Грабака, Ю. Л. Гужова, Г. В. Гуляєва, Н. В. Іванової, М. О. Кіндрука, В. І. Князюка, О. В. Малька, М. Я. Молоцького, В. М. Насипайка, В. М. Соколова, В. В. Шелепова та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі аграрного, земельного та

екологічного права імені академіка В. З. Янчука в межах програми наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Проблеми удосконалення системи аграрного законодавства» (номер державної реєстрації 011U001680).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – проведення комплексного аналізу доктринальних і нормативних особливостей правового регулювання використання і охорони сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин та формулювання на цій основі відповідних теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Зазначена мета обумовила вирішення таких завдань:

- розкрити юридичну природу сортів рослин як об'єкта аграрних правовідносин;
- періодизувати становлення і розвиток законодавства у сфері виведення і застосування сортів рослин;
- визначити принципи правового регулювання впровадження та використання сортів рослин у сільськогосподарському виробництві;
- встановити аграрно-правові особливості процедури виникнення прав на поширення сорту в Україні;
- з'ясувати особливості правового регулювання застосування сортів рослин у насінництві;
- конкретизувати правове регулювання здійснення сертифікації сортового насіння і садивного матеріалу;
- виокремити систему договорів у сфері застосування сортів рослин у насінництві;
- розкрити правове регулювання використання генетично модифікованих сортів рослин.

Об'єкт дослідження – аграрні відносини у галузі рослинництва як основа сільськогосподарського виробництва.

Предмет дослідження – нормативно-правові акти та наукові праці з правових питань виведення, впровадження і поширення сортів рослин як об'єктів аграрних правовідносин.

Методи дослідження. У ході дисертаційного дослідження застосовувався широкий методологічний інструментарій, який поєднав філософські (діалектичний), загальнонаукові (системний, аналізу, синтезу, формально-логічний) та спеціально-наукові (історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий) методи наукового пізнання. Філософський метод матеріалістичної діалектики дав змогу розглянути в динаміці та взаємозв'язку натуралістичні та юридичні різноаспектні наукові погляди на формування особливостей сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин. Системний метод застосовувався при аналізі нормативного підґрунтя формування аграрно-правового режиму сортів рослин. Метод аналізу дав змогу з'ясувати особливості юридичної природи сортів рослин як об'єкта аграрних правовідносин. Синтетичний метод допоміг сформулювати загальні та специфічні ознаки сорту рослин, визначити основні етапи його впровадження в сільськогосподарське виробництво. Використання формально-логічного методу дозволило виявити

зміст і співвідношення понять «сорт рослин», «селекція», «селекційне досягнення», «сертифікація» та інших суміжних базових понять, що використовуються у наукових дослідженнях і нормативно-правових актах. Історико-правовий метод забезпечив періодизацію генезису законодавства у сфері виведення і використання сорту рослин. За допомогою формально-юридичного методу розкрито зміст нормативно-правових приписів, які регулюють питання використання сортів рослин в сільськогосподарському виробництві. Порівняльно-правовий метод покладено у основу зіставлення відповідних положень вітчизняних і зарубіжних нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини щодо впровадження і використання сортів рослин в сільськогосподарське виробництво.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації вперше у теорії аграрного права України проведено комплексне наукове дослідження сорту рослин як об'єкту аграрних правовідносин, на підставі чого обґрунтовано і сформульовано висновки та рекомендації, які виносяться на захист.

вперше:

– встановлено і обґрунтовано атрибутивні ознаки сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин: 1) сорт рослин є результатом селекційної діяльності, яка об'єднує групу правових норм, спрямованих на правове забезпечення науково-технічного прогресу в сільському господарстві; 2) сорт рослин є особливим об'єктом правовідносин у сфері насінництва, оскільки насіння і садивний матеріал, з яких складається галузь насінництва є матеріальними носіями сорту рослин; 3) основними нормативними актами, що регулюють питання щодо сорту рослин є закони України «Про охорону прав на сорт рослин», «Про насіння і садивний матеріал», «Про зерно та ринок зерна в Україні», які є джерелами аграрного права, тому що містять або об'єднують аграрно-правові норми; 4) основними учасниками правовідносин щодо виведення і використання сорту рослин є особи, які є суб'єктами аграрного права: а) селекціонер (фахівець, який вивів або удосконалив існуючий сорт рослини, має знання з біології, мікробіології та генетики, працює переважно у сфері сільського господарства); б) фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які мають право на виробництво чи/та реалізацію сортового насіння та/або садивного матеріалу; в) Міністерство аграрної політики та продовольства України; г) Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів;

– визначено місце правового регулювання відносин з виведення та поширення сортів рослин (аграрних відносин селекції та насінництва) в структурі аграрного права як субінституту аграрно-правового інституту рослинництва;

– здійснено періодизацію аграрно-правового регулювання відносин селекції рослин і насінництва, у основу якої покладено загальноновизнану диференціацію історії України на дореволюційний, радянський та сучасний період незалежності нашої країни. Критеріями періодизації стали наявність однорідних селекційних відносин, а також відповідного законодавства, що їх

врегулювало. Такими періодами є: *дореволюційний період* (початок ХІХ ст. – 1917 р.); *період українських революцій* (1917–1921 рр.); *радянський період* (1918–1990 рр.), який диференційовано на етапи, межею розподілу яких є Друга світова війна: довоєнний (1918–1940 рр.) і післявоєнний (1947–1990 рр.); *сучасний період* правового регулювання селекційної діяльності та насінництва (1993 р. – нинішній час);

– виділено систему основних принципів правового регулювання впровадження та використання сортів рослин у сільськогосподарському виробництві, до яких належать принципи збереження біологічного різноманіття при виведенні нових чи поліпшенні існуючих сортів рослин, поєднання державного контролю за селекційною діяльністю і громадського сприяння впровадженню нових сортів рослин, забезпечення потреб сільськогосподарських товаровиробників безпечним і якісним сортовим насінням та садивним матеріалом, раціонального використання та охорони сільськогосподарських угідь у процесі вирощення сортового насіння і садивного матеріалу;

– визначено поняття «генетично модифікований сорт рослин» як сорт рослин, у якому генетичний матеріал змінено за допомогою штучних прийомів перенесення генів, чого не спостерігається у природних умовах;

удосконалено:

– поняття «сорт рослин» шляхом інтеграції доктринальних і законодавчого підходів, що дало можливість визначити сорт рослин як сукупність культурних рослин виведених методом індивідуального відбору, гібридизації, масового відбору та вегетативного розмноження, які мають спільні морфологічні, біологічні та господарські ознаки і властивості, має хоча б одну відмінність від відомих сукупностей рослин того ж ботанічного таксону, може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту;

– правовий режим забезпечення державного резервного насінневого фонду необхідним запасом насіння та садивного матеріалу через пропозицію прийняття «Порядку заготівлі насіння і садивного матеріалу до Державного резервного насінневого фонду», в якому слід визначити: а) чіткий перелік районів, що не виробляють власного насіння та районів, що мають обмежені можливості для його виробництва; б) порядок надання допомоги у разі знищення або пошкодження насінницьких посівів та насаджень внаслідок стихійного лиха; в) порядок реалізації насіння і садивного матеріалу з державного резервного насінневого фонду за міжнародними договорами;

одержало подальшого розвитку:

– встановлення юридичної природи створення нових сортів рослин у частині визначення і аргументації її дуалістичного характеру через належність до різних галузевих механізмів правового регулювання. Значна частка існуючих норм спрямована на встановлення і підтримання механізму правової охорони сортів. За галузевою належністю – це норми цивільного права, зокрема права інтелектуальної власності, головним завданням яких є охорона і захист виключних прав селекціонерів та прирівняних до них осіб на виведений сорт. Призначенням іншого значного за обсягом масиву правових норм є

впорядкування суспільних відносин з безпосереднього створення нових або кардинального покращення існуючих сортів культурних рослин з майбутнім їх розмноженням і подальшим поширенням серед споживачів. За своїми атрибутивними властивостями – це норми аграрного права, тому що впорядковують аграрні відносини селекції і насінництва;

– договірне регулювання аграрних відносин щодо впровадження і використання сорту рослин в сільськогосподарське виробництво через запровадження класифікації договорів: 1) на використання сорту рослин; 2) на використання сортового насіння/садивного матеріалу. У свою чергу, слід здійснити диференціацію кожної з наведених груп договорів на окремі їх види, зокрема: 1) договори на використання сорту рослин поділити на: а) договір про розмноження відтворювального матеріалу сорту і його експертизу на придатність для поширення; б) ліцензійний договір на передачу прав на використання сорту рослин; 2) договори на використання сортового насіння/садивного матеріалу диференціювати на: а) договір про надання послуг з проведення сертифікації у сфері насінництва та розсадництва; б) договір купівлі-продажу сортового насіння/садивного матеріалу; в) договір поставки сортового насіння/садивного матеріалу; г) договір контрактації сортового насіння/садивного матеріалу; ґ) договір міни сортового насіння/садивного матеріалу.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертаційному дослідженні висновки, положення і пропозиції можуть бути використані:

– у правозастосовній діяльності – для захисту прав сільськогосподарських виробників сортів рослин;

– у нормотворчій діяльності – для удосконалення нормативно-правової бази регулювання аграрних відносин використання і охорони сортів рослин, зокрема у насінництві;

– у науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого розвитку теорії аграрного права у частині пізнання особливостей правового регулювання рослинництва;

– у навчальному процесі – як допоміжний матеріал для поглиблення знань інституційної будови аграрного права; положення та висновки дисертації можуть бути застосовані також при підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій і методичних рекомендацій з навчальної дисципліни «Аграрне право».

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження регулярно доповідалися на засіданнях кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука, де безпосередньо виконано роботу, на засіданнях вченої ради юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Основні теоретичні положення та практичні рекомендації дисертації оприлюднено на Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука «Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права» (м. Київ,

2015 р.); круглому столі «Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади» (м. Харків, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ресурсозберігаючі технології та їх правова і економічна оцінка в сільськогосподарському виробництві» (м. Київ, 2016 р.); круглому столі «Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародному конгресі присвяченому 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна, Болгарія, ЄС: економічні та соціальні тенденції розвитку» (м. Бургас, Республіка Болгарія, 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 14 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, стаття у науковому виданні іншої держави, 8 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотацій, вступу, двох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 193 сторінки. Список використаних джерел налічує 234 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, зазначається його мета, основні завдання, об'єкт і предмет, формулюються основні результати дисертаційного дослідження, що характеризуються новизною та виносяться на захист, наводяться відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження, а також щодо кількості публікацій.

Розділ 1 «**Загальна характеристика сортів рослин як об'єктів аграрних правовідносин**» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «*Юридична природа сортів рослин як об'єкта аграрних правовідносин*» досліджено розвиток тлумачення поняття «сорт рослин» у науці і законодавстві України, що дало змогу виокремити загальні риси поняття сорт: а) це сукупність культурних рослин; б) вона виведена методом індивідуального відбору, гібридизації, масового відбору та вегетативного розмноження; в) рослини мають спільні морфологічні, біологічні та господарські ознаки і властивості; г) має хоча б одну відмінність від відомих сукупностей рослин того ж ботанічного таксону; д) може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту.

Тлумачення зазначеного поняття в науці і законодавстві різні, тому пропонується, враховуючи вищезазначені ознаки сорту рослин, визначення поняття «сорт рослин», який об'єднує доктринальне і нормативне розуміння: сорт рослин – це сукупність культурних рослин виведених методом індивідуального відбору, гібридизації, масового відбору та вегетативного розмноження, які мають спільні морфологічні, біологічні та господарські ознаки

і властивості, має хоча б одну відмінність від відомих сукупностей рослин того ж ботанічного таксону, може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту.

Зроблено висновок, що сорт рослин, як об'єкт права інтелектуальної власності, має спеціальне значення і може розглядатися лише в контексті забезпечення і охорони авторського права на сорт, майнового права на сорт (у частині розпорядження і отримання прибутку від розпорядження зазначеним правом). А як об'єкт аграрного права сорт рослин має загальне значення, виходячи з розгляду його як базового елемента і чинника галузі насінництва, що робить його об'єктом як аграрного права, так і аграрних правовідносин.

Зроблено висновок, що насіння і садивний матеріал є матеріальними носіями сорту рослин, вони є складовими насінництва, а насінництво є субінститутом аграрно-правового інституту рослинництва.

Аргументовано, що основними ознаками сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин є те що:

- сорт рослин є результатом селекційної діяльності, яка представляє собою групу правових норм, спрямованих на правове забезпечення науково-технічного прогресу в сільському господарстві;

- сорт рослин є особливим об'єктом правових відносин у сфері насінництва, оскільки насіння і садивний матеріал, з яких складається галузь насінництва є матеріальними носіями сорту рослин;

- основними нормативними актами, що регулюють питання щодо сорту рослин є закони України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про насіння і садивний матеріал», «Про зерно та ринок зерна в Україні», які є джерелами аграрного права;

- основними суб'єктами аграрних правовідносин щодо сорту рослин є:

- а) селекціонер (фахівець, який вивів або удосконалив існуючий сорт рослини, має знання з біології, мікробіології та генетики, працює переважно у сфері сільського господарства);

- б) фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які мають право на виробництво чи/та реалізацію сортового насіння та/або садивного матеріалу;

- в) Міністерство аграрної політики та продовольства;

- г) Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Виокремлено основні етапи впровадження і використання сорту рослин в сільськогосподарське виробництво:

- 1) виведення нового чи поліпшення існуючого сорту;

- 2) отримання прав на поширення сорту рослин;

- 3) застосування сорту рослин в насінництві;

- 4) сертифікація сортового насіння і садивного матеріалу;

- 5) використання сортів рослин у сільськогосподарському виробництві.

У підрозділі 1.2 «Гене́за правового регулювання сортів рослин як об'єкта аграрних правовідносин» здійснено періодизацію аграрно-правового регулювання відносин селекції рослин і насінництва, у основу якої покладено загальноновизнану диференціацію історії України на дореволюційний, радянський

та сучасний період незалежності нашої країни. Критеріями періодизації стали наявність однорідних селекційних відносин, а також відповідного законодавства, що їх врегульовувало. Першим є *дореволюційний період* (початок ХІХ ст. – 1917 р.), у межах якого правове регулювання здійснювалося в рамках діючого цивільного законодавства та норм звичаєвого права, якими врегульовувалися відносини насінництва між селянами. Далі доцільно виділити проміжний (через короткочасність, але не менш важливий для національної історії) *період українських революцій* (1917–1921 рр.). Одним із завдань тодішнього законодавства, не дивлячись на швидку зміну влади, було збереження так званих приватних «висококультурних господарств» як центрів тогочасного сортовиведення, племінних розсадників, питомників, насінневих і селекційних господарств від самовільних захоплень, пограбувань і революційної розрухи. На це були спрямовані окремі нечисленні норми аграрного законодавства фактично всіх національних владних режимів (Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського, Української Народної Республіки). Подальший розвиток відносини з виведення і застосування сортів рослин одержали після жовтневого перевороту у *радянський період* (1918–1990 рр.), який доцільно диференціювати на етапи, межею розподілу яких є Друга світова війна: довоєнний і післявоєнний. Довоєнний етап радянського періоду (1918–1940 рр.) характеризується початком виникнення радянського селекційного законодавства, у якому закладалися загальні засади нормативно-правового регулювання селекційних відносин і насінництва, створення системи відповідних органів державного управління і контролю, формування мережі сортовипробувальних організацій, розроблення критеріїв сортового районування тощо. Селекційне законодавство післявоєнного етапу радянського періоду (1947–1990 рр.) спрямовувалося на забезпечення поліпшення роботи державних сортовипробувальних ділянок, покращення насінництва, створення міжгосподарських страхових насінницьких фондів, виведення нових високопродуктивних сортів, збільшення виробництва сортів насіння окремих сільськогосподарських культур, зокрема сої, картоплі, соняшнику, ріпаку та інших олійних культур, випрацювання процедури і організаційної структури державного випробовування і районування сортів сільськогосподарських культур. Початком сучасного періоду правового регулювання селекційної діяльності та насінництва (1993 р. – нинішній час) треба рахувати прийняття Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. (як комплексного нормативного акта селекційного законодавства) та Закону України «Про насінництво» від 21 квітня 1993 р., який заклав основи насінницької діяльності. При цьому відбулася диференціація єдиного нормативного масиву на цивільно-правове і аграрно-правове регулювання селекції і насінництва, згідно якого відносини авторства і грошової винагороди належать до царини цивільного, а відносини виведення і поширення сортів – аграрного права.

У підрозділі 1.3 «*Принципи правового регулювання впровадження та використання сортів рослин у сільськогосподарському виробництві*» зазначається, що основними принципами правового регулювання впровадження та використання сортів рослин у сільськогосподарському виробництві є

принципи збереження біологічного різноманіття при виведенні нових чи поліпшенні існуючих сортів рослин, поєднання державного контролю за селекційною діяльністю і громадського сприяння впровадженню нових сортів рослин, забезпечення потреб сільськогосподарських товаровиробників безпечним і якісним сортовим насінням та садивним матеріалом, раціонального використання та охорони сільськогосподарських угідь у процесі вирощення сортового насіння і садивного матеріалу.

Розділ 2 «Правове регулювання впровадження і використання сортів рослин в сільськогосподарське виробництво» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Правове регулювання поширення сорту рослин в Україні»* досліджено процедуру отримання патенту і свідоцтва на сорт. Виявлено необхідність задля приведення норм Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» до норм «Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин», скасувати розмежування майнових прав на сорт на: майнові права інтелектуальної власності на сорт і майнові права інтелектуальної власності на поширення сорту та залишити лише майнове право інтелектуальної власності на сорт (оскільки зазначене право включає в себе права і на поширення сорту та відповідає положенням Міжнародної конвенції).

Запропоновано удосконалити систему державного регулювання науково-технічної експертизи сортів рослин і охорони прав заявників продукції, створивши єдиний самостійний координуючий орган в системі Міністерства аграрної політики та продовольства України, особливо за умов переходу на нові стандарти галузі у зв'язку з євроінтеграційними процесами. Паралельно пропонується створити при Міністерстві аграрної політики та продовольства України експертну раду з розвитку селекції та насінництва, як громадсько-консультативний орган.

Відзначено, що формальна експертиза за своїм змістом є по-суті «експертизою документів», тобто встановленням їх відповідності існуючим вимогам. Звідси, її норми мають швидше адміністративно-процесуальний характер і належність до царини адміністративного права і процесу, зокрема як підґрунтя для надання адміністративних послуг. Для аграрно-правового регулювання пріоритетне значення має саме кваліфікаційна експертиза, яка безпосередньо й дає відповідь на питання новизни одержаного селекційного досягнення як сорту для його державної реєстрації, як підстави подальшого впровадження у сільськогосподарське виробництво та поширення.

У підрозділі 2.2 *«Правове регулювання застосування сорту рослин в насінництві»* здійснено дослідження системи насінництва. Виявлено необхідність у доповненні Закону України «Про насіння і садивний матеріал» положеннями, які чітко визначали б елементи системи насінництва та врегульовували питання порядку їх діяльності, зокрема: 1) ст. 9 викласти у такій редакції «Система насінництва та розсадництва складається з ланок добазового, базового і сертифікованого насінництва та розсадництва, державного резервного насінневого фондів, колекційних маточних насаджень багаторічних рослин»; 2) доповнити Закон положеннями, які б врегульовували питання здійснення роботи ланок добазового, базового і сертифікованого насінництва і

розсадництва. Де зазначалося б, хто і яким чином може здійснювати вирощування добазового, базового та сертифікованого насіння/вихідного, базового та сертифікованого садивного матеріалу. Також відзначено, що для врегулювання питання забезпечення державного резервного насінневого фонду необхідним запасом насіння та садивного матеріалу необхідно прийняти «Порядок заготівлі насіння і садивного матеріалу до Державного резервного насінневого фонду», в якому буде визначено:

- чіткий перелік районів, що не виробляють власного насіння та районів, що мають обмежені можливості для його виробництва;
- порядок надання допомоги у разі знищення або пошкодження насінницьких посівів та насаджень внаслідок стихійного лиха;
- порядок реалізації насіння і садивного матеріалу з державного резервного насінневого фонду за міжнародними договорами.

Задля покращення урожайності та зменшення виснаження ґрунтів необхідно прийняти також «Порядок здійснення сортооновлення та сортозміни».

У підрозділі 2.3 «Правове регулювання сертифікації сортового насіння та садивного матеріалу» проведено аналіз здійснення сертифікації насіння та садивного матеріалу. Визначено етапи проведення сертифікації насіння/садивного матеріалу:

- 1) подання заявки на визначення сортових якостей насіння і садивного матеріалу до відповідного органу;
- 2) проведення польового оцінювання посіву або насадження;
- 3) розгляд заявки та прийняття рішення;
- 4) здійснення польового оцінювання аудитором із сертифікації (агрономи-інспектори), за результатами якого зазначена особа складає акт польового оцінювання;
- 5) оформлення, видача сертифікату та внесення даних до Реєстру сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал;
- 6) формування партії насіння та садивного матеріалу та відбір з них проб;
- 7) проведення ділянкового (ґрунтового) та лабораторного сортового контролю та документальне оформлення результатів;
- 8) визначення посівних якостей насіння або товарних якостей садивного матеріалу:

– подача відповідних документів суб'єктом до органів з оцінки відповідності;

– укладення суб'єктом з органами з оцінки відповідності договір про надання послуг з визначення посівних якостей насіння або товарних якостей садивного матеріалу;

– визначення посівних якостей насіння або товарних якостей садивного матеріалу і документальне оформлення результатів;

– видача чи відмова у видачі сертифіката.

Також задля удосконалення процесу сертифікації та забезпечення відповідних норм Закону України «Про насіння та садивний матеріал» необхідно створити «Перелік сортів зернових культур, кукурудзи та сорго Організації економічного співробітництва і розвитку».

У підрозділі 2.4. «Правове регулювання договірних відносин щодо впровадження і використання сорту рослин в сільськогосподарське виробництво» визначено класифікацію договорів щодо впровадження і використання сорту в сільськогосподарське виробництво, це договори: 1) на використання сорту рослин; 2) на використання сортового насіння/садивного матеріалу. У свою чергу, слід здійснити диференціацію кожної з наведених груп договорів на окремі їх види, зокрема: 1) договори на використання сорту рослин поділити на: а) договір про розмноження відтворювального матеріалу сорту і його експертизу на придатність для поширення; б) ліцензійний договір на передачу прав на використання сорту рослин; 2) договори на використання сортового насіння/садивного матеріалу диференціювати на: а) договір про надання послуг з проведення сертифікації у сфері насінництва та розсадництва; б) договір купівлі-продажу сортового насіння/садивного матеріалу; в) договір поставки сортового насіння/садивного матеріалу; г) договір контрактації сортового насіння/садивного матеріалу; г) договір міни сортового насіння/садивного матеріалу.

При застосуванні договорів на реалізацію сортового насіння слід враховувати такі особливості: а) об'єктом зобов'язань за договором є специфічний товар (продукція) – насіння чи садивний матеріал, сорт якого має бути занесений до Державного реєстру сортів рослин; б) сторонами такого договору виступають суб'єкти насінництва: виробник (фізична особа-підприємець та юридична особа, включена до Реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва); споживач – аграрний товаровиробник (фізична, юридична особа); в) специфіка договірних відносин закріплена у низці нормативних актів, що відносяться до різних галузей права.

У підрозділі 2.5 «Правове регулювання поводження з генетично модифікованими сортами рослин в Україні» встановлено, що поводження з генетично модифікованими сортами рослин в Україні регламентується цілою низкою законів та підзаконних актів, що дає всі підстави вести мову про виокремлення у структурі аграрного і екологічного права відповідного нормативного утворення. При цьому, у структурі екологічного права останнє претендує на рівень субінституту еколого-правового інституту здійснення біотехнологій. У структурі аграрного права його роль і місце дещо інші, виходячи з передумов існування відносин поводження з генетично модифікованими сортами рослин як складової аграрно-правового субінституту правового регулювання створення і впровадження сортів рослин у сільськогосподарське виробництво. Виходячи з того, що структура правового субінституту не може мати у своєму складі інших субінститутів, відносини поводження з генетично модифікованими сортами рослин формують відокремлений нормативний масив у складі зазначеного аграрно-правового субінституту правового регулювання створення і впровадження сортів рослин.

Обґрунтовано визначення поняття «генетично модифікований сорт рослин» як сорт рослин, у якому генетичний матеріал змінено за допомогою штучних прийомів перенесення генів, чого не спостерігається у природних умовах. Надане визначення потребує подальшого законодавчого закріплення.

Генетично модифіковані сорти рослин є досить маловивченим явищем, що може завдати значної шкоди здоров'ю людини і навколишньому середовищу, тому питання виведення генетично модифікованих рослин є значущим для нашої держави. На жаль, законодавче забезпечення і механізми управління не є ефективними, про що свідчить відсутність де-юре зареєстрованих генетично модифікованих сортів рослин, хоча, де-факто, такі сорти наявні у господарському обігу. Звідси, виникає необхідність удосконалення відповідної нормативно-правової бази: 1) Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» необхідно доповнити положеннями, що дозволять на етапі реєстрації нового сорту рослин виокремити такий сорт як генетично модифікований і автоматично внести його до Державного реєстру генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі; 2) слід прийняти підзаконні нормативно-правові акти, які б регулювали виключно питання, що стосуються тільки генетично модифікованих сортів рослин, а не всіх генетично модифікованих організмів, а саме «Порядок видачі дозволу на ввезення на митну територію України незареєстрованих генетично модифікованих сортів рослин для науково-дослідних цілей або державних апробацій (випробувань)», «Порядок етикетування генетично модифікованих сортів насіння та садивного матеріалу», а також «Перелік земель, на яких застосовується обмеження щодо вирощування генетично модифікованих сортів рослин».

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання визначення сортів рослин як об'єкта аграрних правовідносин, а також розроблено науково обґрунтовані висновки та рекомендації щодо вдосконалення законодавства у цій сфері:

1. У зв'язку з розбіжностями у доктринальному і нормативному підходами сорт рослин слід розглядати як сукупність культурних рослин виведених методом індивідуального відбору, гібридизації, масового відбору та вегетативного розмноження, які мають спільні морфологічні, біологічні та господарські ознаки і властивості, має хоча б одну відмінність від відомих сукупностей рослин того ж ботанічного таксону, може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту.

2. Основні ознаки сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин: 1) сорт рослин є результатом селекційної діяльності, яка об'єднує групу правових норм, спрямованих на правове забезпечення науково-технічного прогресу в сільському господарстві; 2) сорт рослин є особливим об'єктом правовідносин у сфері насінництва, оскільки насіння і садивний матеріал, з яких складається галузь насінництва є матеріальними носіями сорту рослин; 3) основними нормативними актами, що регулюють питання щодо сорту рослин є закони України «Про охорону прав на сорт рослин», «Про насіння і садивний матеріал», «Про зерно та ринок зерна в Україні», які є джерелами аграрного права, тому що

містять або об'єднують норми; 4) основними учасниками правовідносин щодо виведення і використання сорту рослин є особи, які є суб'єктами аграрного права: а) селекціонер (фахівець, який вивів або удосконалив існуючий сорт рослини, має знання з біології, мікробіології та генетики, працює переважно у сфері сільського господарства); б) фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які мають право на виробництво чи/та реалізацію сортового насіння та/або садивного матеріалу; в) Міністерство аграрної політики та продовольства України; г) Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів.

3. Юридична природа створення нових сортів має дуалістичний характер через належність до різних галузевих механізмів правового регулювання. Значна частка існуючих норм спрямована на встановлення і підтримання механізму правової охорони сортів. За галузевою належністю – це норми цивільного права, зокрема права інтелектуальної власності, головним завданням яких є охорона і захист виключних прав селекціонерів та прирівняних до них осіб на виведений сорт. Призначенням іншого значного за обсягом масиву правових норм є впорядкування суспільних відносин з безпосереднього створення нових або кардинального покращення існуючих сортів культурних рослин з майбутнім їх розмноженням і подальшим поширенням серед споживачів. За своїми атрибутивними властивостями – це норми аграрного права, тому що впорядковують аграрні відносини селекції і насінництва. Разом вони утворюють відповідний субінститут аграрно-правового інституту рослинництва.

4. Результатом дослідження стала періодизація, у основу якої покладено загальноновизнану диференціацію історії України на дореволюційний, радянський та сучасний період незалежності нашої країни. Критеріями періодизації стали наявність однорідних селекційних відносин, а також відповідного законодавства, що їх врегульовувало. Першим є *дореволюційний період* (початок ХІХ ст. – 1917 р.), у межах якого правове регулювання здійснювалося в рамках діючого цивільного законодавства та норм звичаєвого права, якими врегульовувалися відносини насінництва між селянами. Подальший розвиток відносин з виведення і застосування сортів рослин одержали після жовтневого перевороту у *радянський період* (1918–1990 рр.), який доцільно диференціювати на етапи, межею розподілу яких є Друга світова війна: довоєнний і післявоєнний. Довоєнний етап радянського періоду (1918–1940 рр.) характеризується початком виникнення радянського селекційного законодавства, у якому закладалися загальні засади нормативно-правового регулювання селекційних відносин і насінництва, створення системи відповідних органів державного управління і контролю, формування мережі сортовипробувальних організацій, розроблення критеріїв сортового районування тощо. Селекційне законодавство післявоєнного етапу радянського періоду (1947–1990 рр.) спрямовувалося на забезпечення поліпшення роботи державних сортовипробувальних ділянок, покращення насінництва, створення міжгосподарських страхових насінницьких фондів, виведення нових високопродуктивних сортів, збільшення виробництва сортів насіння окремих сільськогосподарських культур, зокрема сої, картоплі, соняшнику, ріпаку та інших олійних культур, випрацювання процедури і

організаційної структури державного випробовування і районування сортів сільськогосподарських культур. Головною ознакою всього радянського періоду є тотальний контроль з боку держави за створенням нових сортів та введенням їх в обіг через зобов'язання поширення сортового насіння в усіх колгоспах, радгоспах та інших державних господарствах. Після проголошення України незалежною державою почався сучасний період правового регулювання селекційної діяльності та насінництва (1993 р. – нинішній час), початком якого треба рахувати прийняття Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р., як комплексного нормативного акта селекційного законодавства, та Закону України «Про насінництво» від 21 квітня 1993 р., який заклав основи насінницької діяльності. При цьому відбулася диференціація єдиного нормативного масиву на цивільно-правове і аграрно-правове регулювання селекції і насінництва, згідно якого відносини авторства і грошової винагороди належать до царини цивільного, а відносини виведення і поширення сортів – аграрного права. Загалом період характеризується відсутністю достатніх стимулів для вітчизняного сортовиведення, розвалом системи селекційних науково-дослідних установ, що призвело до втрати Україною лідерства у виробництві та майже повної заміни використовуваних сортів іноземними. Посилює кризову ситуацію перманентна зміна органів державного контролю у сфері селекції та насінництва.

5. Основними принципами правового регулювання впровадження та використання сортів рослин у сільськогосподарському виробництві є принцип збереження біологічного різноманіття при виведенні нових чи поліпшенні існуючих сортів рослин, поєднання державного контролю за селекційною діяльністю і громадського сприяння впровадженню нових сортів рослин, забезпечення потреб сільськогосподарських товаровиробників безпечним і якісним сортовим насінням та садивним матеріалом, раціонального використання та охорони сільськогосподарських угідь у процесі вирощення сортового насіння і садивного матеріалу.

6. Формальна експертиза за своїм змістом є по-суті «експертизою документів», тобто встановленням їх відповідності існуючим вимогам. Звідси, її норми мають швидше адміністративно-процесуальний характер і належність до царини адміністративного права і процесу, зокрема як підґрунтя для надання адміністративних послуг. Для аграрно-правового регулювання пріоритетне значення має саме кваліфікаційна експертиза, яка безпосередньо й дає відповідь на питання новизни одержаного селекційного досягнення як сорту для його державної реєстрації, як підстави подальшого впровадження у сільськогосподарське виробництво та поширення.

7. Для удосконалення правового регулювання системи насінництва слід доповнити Закон України «Про насіння і садивний матеріал» положеннями, які чітко визначали б елементи системи насінництва та врегульовували питання порядку їх діяльності, а саме: 1) ст. 9 викласти у редакції «Система насінництва та розсадництва складається з ланок добазового, базового і сертифікованого насінництва та розсадництва, державного резервного насінневого фондів, колекційних маточних насаджень багаторічних рослин»; 2) доповнити Закон

положеннями, які б врегульовували питання здійснення роботи ланок добазового, базового і сертифікованого насінництва і розсадництва, де зазначалося б, хто і яким чином може здійснювати їх вирощування.

8. Для врегулювання питання забезпечення державного резервного насінневого фонду необхідним запасом насіння та садивного матеріалу необхідно прийняти «Порядок заготівлі насіння і садивного матеріалу до Державного резервного насінневого фонду», в якому буде визначено:

- чіткий перелік районів, що не виробляють власного насіння та районів, що мають обмежені можливості для його виробництва;
- порядок надання допомоги у разі знищення або пошкодження насінницьких посівів та насаджень внаслідок стихійного лиха;
- порядок реалізації насіння і садивного матеріалу з державного резервного насінневого фонду за міжнародними договорами.

Також задля покращення урожайності та зменшення виснаження ґрунтів необхідно прийняти «Порядок здійснення сортооновлення та сортозміни».

9. Слід прийняти існуючий на рівні проекту Порядок формування вартості послуг із проведення сертифікації у сфері насінництва та розсадництва органами з оцінки відповідності державної форми власності, відсутність якого унеможливує проведення сертифікації державними органами і дає можливість ставити завищені ціни на послуги сертифікації організаціям з сертифікації приватної форми власності, яка здійснюється на договірних засадах. З метою забезпечення удосконалення процесу сертифікації та забезпечення відповідних норм Закону України «Про насіння та садивний матеріал» треба створити «Перелік сортів зернових культур, кукурудзи та сорго Організації економічного співробітництва та розвитку».

10. Для повнішого відображення специфіки договірних відносин щодо впровадження і використання сорту рослин в сільськогосподарське виробництво доцільно запровадити таку класифікацію договорів: 1) на використання сорту рослин; 2) на використання сортового насіння/садивного матеріалу. У свою чергу, слід здійснити диференціацію кожної з наведених груп договорів на окремі їх види, зокрема: 1) договори на використання сорту рослин поділити на: а) договір про розмноження відтворювального матеріалу сорту і його експертизу на придатність для поширення; б) ліцензійний договір на передачу прав на використання сорту рослин; 2) договори на використання сортового насіння/садивного матеріалу диференціювати на: а) договір про надання послуг з проведення сертифікації у сфері насінництва та розсадництва; б) договір купівлі-продажу сортового насіння/садивного матеріалу; в) договір поставки сортового насіння/садивного матеріалу; г) договір контрактації сортового насіння/садивного матеріалу; г) договір міні сортового насіння/садивного матеріалу.

11. За відсутності законодавчого закріплення поняття «генетично модифікований сорт рослин» пропонується вважати генетично модифікованим сортом рослин такий сорт, у якому генетичний матеріал змінено за допомогою штучних прийомів перенесення генів, чого не спостерігається у природних умовах.

12. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» необхідно доповнити положеннями, що дозволять на етапі реєстрації нового сорту рослин виокремити такий сорт як генетично модифікований і автоматично внести його до Державного реєстру генетично модифікованих організмів сортів сільсько-господарських рослин у відкритій системі. Слід також прийняти підзаконні нормативно-правові акти, які б регулювали виключно питання, що стосуються тільки генетично модифікованих сортів рослин, а не всіх генетично модифікованих організмів, а саме «Порядок видачі дозволу на ввезення на митну територію України незареєстрованих генетично модифікованих сортів рослин для науково-дослідних цілей або державних апробацій (випробувань)», «Порядок етикетування генетично модифікованих сортів насіння та садивного матеріалу», а також «Перелік земель, на яких застосовується обмеження щодо вирощування генетично модифікованих сортів рослин». При цьому слід запровадити спеціальний Порядок сертифікації генетично модифікованих сортів насіння та садивного матеріалу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Радченко А. М. Проблеми теоретико-правового визначення поняття «селекційна діяльність». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2015. Вип. 18. Т. 2. С. 74–77.
2. Радченко А. М. Правове регулювання впровадження сорту рослин в сільськогосподарське виробництво. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2015. Вип. 218. С. 84–90.
3. Радченко А. М. Принципи правового регулювання сортової діяльності в рослинництві. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2016. Вип. 243. С. 101–107.
4. Радченко А. М. Розвиток законодавства у сфері насінництва (1817 р. – 1950-ті рр. ХХ ст.). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 2. Т. 2. С. 20–23.
5. Радченко А. М. Правове регулювання сертифікації насіння в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. № 38. Т. 1. С. 123–126.

Стаття у науковому виданні іншої держави

6. Радченко А. М. Сорт рослин як об'єкт аграрних правовідносин. Jurnalul juridic national: teorie si practica. 2016. № 1 (17). С. 73–77.

Тези наукових доповідей:

7. Радченко А. М. Наукові та законодавчі підходи до визначення поняття «сорт рослин». Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: Всеукраїнська науково-практична конференція,

присвячена 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука, м. Київ, 22–23 травня 2015 року: тези доповіді. К., 2015. С. 178–181.

8. Радченко А. М. Правове забезпечення раціонального природо-користування при виведенні та використанні нових сортів рослин. Природо-ресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: круглий стіл, м. Харків, 30–31 жовтня 2015 року: тези доповіді. Х., 2015. С. 155–157.

9. Радченко А. М. Правове забезпечення питання екологічної безпеки при виведенні нових генно-модифікованих сортів рослин. Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади: круглий стіл, м. Харків, 4 грудня 2015 року: тези доповіді. Х., 2015. С. 238–241.

10. Радченко А. М. До питання правового регулювання сортової сертифікації в Україні. Закарпатські правові читання: Міжнародна науково-практична конференція, м. Ужгород, 21–23 квітня 2016 року: тези доповіді. Ужгород, 2016. Т. 1. С. 498–501.

11. Радченко А. М. Деякі аспекти охорони прав на сорти рослин. Ресурсозберігаючі технології та їх правова і економічна оцінка в сільськогосподарському виробництві: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 27–28 квітня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 205–207.

12. Радченко А. М. Конституційні засади забезпечення охорони прав на сорт рослин. Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: круглий стіл, м. Київ, 27 травня 2016 року: тези доповіді. Чернівці, 2016. С. 226–229.

13. Радченко А. М. До визначення змісту основних понять Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин. Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції: Міжнародний конгрес, присвячений 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 року: тези доповіді. Одеса, 2017. С. 218–220.

14. Радченко А. Н. К вопросу адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза в сфере охраны прав на сорт растений. Украина, Болгария, ЕС: экономические и социальные тенденции развития: Международная научно-практическая конференция, г. Бургас, Республика Болгария, 11–12 сентября 2017 года: тезы доклада. Бургас, 2017. С. 245–247.

АНОТАЦІЯ

Радченко А. М. Сорти рослин як об'єкти аграрних правовідносин. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Національний університет біоресурсів і природо-користування України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено з'ясуванню юридичної природи сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин. Встановлено і обґрунтовано атрибутивні

ознаки сорту рослин як об'єкта аграрних правовідносин. Виокремлено основні етапи впровадження і використання сорту рослин в сільськогосподарському виробництві. Здійснено періодизацію аграрно-правового регулювання відносин селекції рослин і насінництва. Виділено систему основних принципів правового регулювання впровадження і використання сортів рослин у сільськогосподарському виробництві.

Досліджено процедуру отримання права на поширення сортів рослин в Україні. Визначено місце правового регулювання відносин з виведення та поширення сортів рослин. Здійснено дослідження системи насінництва. Проведено аналіз здійснення сертифікації насіння та садивного матеріалу. Визначено класифікацію договорів щодо впровадження і використання сорту в сільськогосподарське виробництво. Виявлено особливості застосування сортів рослин в насінництві. Досліджено порядок здійснення сертифікації сортового насіння і садивного матеріалу. Визначено основні види договорів щодо застосування сортів рослин в насінництві. Запропоновано основні напрями вдосконалення правового регулювання поводження з генетично модифікованими сортами рослин в Україні.

Ключові слова: сорт рослин, аграрні правовідносини, сільськогосподарське виробництво, селекція, рослинництво, насінництво, насіння, садивний матеріал, сертифікація, генетично модифіковані сорти рослин.

АННОТАЦІЯ

Радченко А. Н. Сорта растений как объекты аграрных правоотношений. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2018.

Диссертация является комплексным исследованием сортов растений как объектов аграрных правоотношений. В работе определены признаки сортов растений как объектов аграрных правоотношений. Исследовано развитие определения понятия «сорт растений» в науке и законодательстве Украины, что позволило выделить общие черты понятия сорт на основании которых сформулировано новое его определение, как «совокупность культурных растений выведенных методом индивидуального отбора, гибридизации, массового отбора и вегетативного размножения, которые имеют общие морфологические, биологические и хозяйственные признаки и свойства, имеют хотя бы одно отличие от известных совокупностей растений того же ботанического таксона, могут рассматриваться как единое целое с точки зрения ее пригодности для воспроизведения в неизменном виде целых растений сорта». Выделены основные признаки сорта растений как объекта аграрных правоотношений. Выделены основные этапы внедрения и использования сорта растений в сельскохозяйственном производстве.

Осуществлена периодизация аграрно-правового регулирования отношений селекции растений и семеноводства, в основу которой положено общепризнанную дифференциацию истории Украины на дореволюционный, советский и современный период независимости нашей страны. Критериями периодизации стали наличие однородных селекционных отношений, а также соответствующего законодательства, которые их регулировало. Такими периодами являются: дореволюционный период (начало XIX век – 1917 гг.); период украинских революций (1917–1921 гг.); советский период (1918–1990 гг.), который дифференцированно на этапы, границей распределения которых является Вторая мировая война: довоенный (1918–1940 гг.) и послевоенный (1947–1990 гг.); современный период правового регулирования селекционной деятельности и семеноводства (1993 г. – настоящее время).

Выделена система основных принципов правового регулирования внедрения и использования сортов растений в сельскохозяйственном производстве, к которым относятся принципы сохранения биологического разнообразия при выведении новых или улучшении существующих сортов растений, сочетание государственного контроля за селекционной деятельностью и общественного содействия внедрению новых сортов растений, обеспечения потребностей сельскохозяйственных товаропроизводителей безопасными и качественными сортовыми семенами и посадочным материалом, рационального использования и охраны сельскохозяйственных угодий в процессе выращивания сортовых семян и посадочного материала.

Исследовано процедуру получения патента и свидетельства на распространения сорта растения. Определено место правового регулирования отношений по выводу и распространению сортов растений (аграрных отношений селекции и семеноводства) в структуре аграрного права как субинститута аграрно-правового института растениеводства.

Проведено исследование системы семеноводства. Выделены основные элементы, что включаются в систему семеноводства и исследовано нормы законодательства, что регулируют данный вопрос. Вынесены предложения по улучшению правового регулирования системы семеноводства.

Проведен анализ осуществления сертификации семян и посадочного материала. Определены этапы проведения сертификации семян/посадочного материала. Вынесены предложения по усовершенствованию процесса сертификации сортовых семян и посадочного материала.

Определена классификация договоров по внедрению и использованию сорта в сельскохозяйственном производстве, это договоры: 1) на использование сорта растений; 2) на использование сортовых семян/посадочного материала. В свою очередь, осуществлено дифференциацию каждой из приведенных групп договоров на отдельные их виды, в частности: 1) договоры на использование сорта растений разделить на: а) договор о размножении воспроизводственного материала сорта и его экспертизу на пригодность для распространения; б) лицензионный договор на передачу прав на использование сорта растений; 2) договоры на использование сортовых семян/посадочного материала дифференцировать на: а) договор о предоставлении услуг по проведению

сертификации в сфере семеноводства; б) договор купли-продажи сортовых семян/посадочного материала; в) договор поставки сортовых семян/посадочного материала; г) договор контрактации сортовых семян/посадочного материала; г) договор мены сортовых семян/посадочного материала.

Предложены основные направления совершенствования правового регулирования обращения с генетически модифицированными сортами растений. Обосновано определение понятия «генетически модифицированный сорт растений» как сорт растений, в котором генетический материал изменен с помощью искусственных приемов переноса генов, чего не наблюдается в природных условиях.

Ключевые слова: сорт растений, аграрные правоотношения, сельскохозяйственное производство, селекция, растениеводство, семеноводство, семена, посадочный материал, сертификация, генетически модифицированные сорта растений.

ANNOTATION

Radchenko A. M. Varieties of plants as objects of agrarian legal relationships. – The Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of candidate of specialty 12.00.06 Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resource Law. National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the clarification of the legal nature of the plant variety as an object of agrarian legal relations. The attributive signs of a plant variety as an object of agrarian legal relations are established and substantiated. Singled out the basic stages of implementation and use of a plant variety in agricultural production. The periodization of agrarian-legal regulation of the relations of plant breeding and seed-growing was carried out. The system of basic principles of legal regulation of introduction and use of plant varieties in agricultural production is allocated.

The procedure of obtaining the right to propagate plant varieties in Ukraine is explored. The place of legal regulation of relations with the introduction and distribution of plant varieties is determined. The research of seed-growing system is carried out. The analysis of the certification of seeds and planting material was carried out. Classification of contracts for the introduction and use of varieties in agricultural production is determined. Peculiarities of application of plant varieties in seed-growing are revealed. The order of certification of varietal seeds and planting material is investigated. The basic types of contracts on the application of plant varieties in seed-growing are determined. The main directions of improvement of legal regulation of handling of genetically modified varieties of plants in Ukraine are offered.

Key words: varieties of plants, agrarian legal relationships, agricultural production, plant breeding, plant growing, seed-growing, seed, seedling material, certification, genetically modified varieties of plants.